Romanoslavica vol. XLVI, nr. 3

FANTASTICUL POPULAR ÎN NUVELA *VII* DE N.V. GOGOL

Antoaneta OLTEANU

The paper discusses the elements of folk imagery in Gogol's novel *Vij*. It's a common fact the huge influence of Ukrainian and Russian folklore in Gogol's masterpieces and we tried to find out the folk roots of some motifs used by the Russian writer: demons, witches, vampires and so on, as one can read mainly in the novel above.

Key words: Ukrainian Folklore, Russian Folklore, Gogol, novel *Vij*, demonic elements

Într-un moment jubiliar, aş dori să încep acest studiu prin apelul la cîteva date statistice publicate ziarul „Izvestia" din 29 octombrie 2009. Nikolai Gogol este cel mai cunoscut dintre clasicii ruşi, după cum afirmă un sondaj de opinie efectuat în Rusia în luna martie a acestui an. Cea mai mare parte a ruşilor amintesc, dintre creaţiile lui, *Suflete moarte* (70%), *Revizorul* (63%) şi mai apoi *Taras Bulba* (52%). Pe locul al doilea, după Gogol, se află A.S. Puşkin (nominalizat pentru *Călăreţul de aramă*, 59%), după care se situează M.I. Lermontov, cu *Un eroul al timpului nostru* (54%). Interesant este şi faptul că lui Gogol i se atribuie şi alte opere clasice: el este indicat ca autor al *Poltavei* (70%!, doar 21% dintre repondenţi numindu-l corect pe Puşkin) sau al *Demonului* (66%, în timp ce numai 27% ştiu că autorul poemului este Lermontov). În ceea ce priveşte frecvenţa cu care oamenii îi recitesc creaţia, el se află pe locul trei în acest sondaj, cu un procent de 9%, după Puşkin (14%) şi Lev Tolstoi (11%; pe locurile următoare, la o distanţă destul de mare, se află Lermontov – 7%, Dostoievski – 6%, Cehov – 5%, Bulgakov – 3%, Esenin şi Turgheniev, cîte 2%). Cea mai îndrăgită creaţie a lui Gogol este *Serile din cătunul de lîngă Dikanka* (23%), după care urmează *Vii* (20%), *Suflete moarte* (19%), *Revizorul* (18%), *Taras Bulba* (16%), *Mantaua* (11%), *Nasul* şi *Căsătoria* (cîte 10%).

Nu întîmplător am preferat şi noi să ne oprim la cele mai populare creaţii ale lui Gogol, cu atît mai mult cu cît sînt cele mai mult legate de cultura populară (cu deosebire ucraineană). Am analizat într-o lucrare precedentă[1] toate motivele mitologice întîlnite în creaţia lui Gogol. Ne vom opri în cele ce urmează la nuvela *Vii*, una dintre cele mai bine realizate din perspectiva analizei psihologice şi a veridicităţii culturale, al cărei înalt grad de realism a şi fost apreciat de scriitori.

[1] *Şcoala de solomonie. Divinaţie şi vrăjitorie în context comparat*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1999.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

Se ştie foarte bine că, încă din copilărie, scriitorul a pătruns profund în cultura populară, fiind crescut oarecum în atmosfera de mister, mistic-ocultă, întreținută chiar de părinți. Criticul K. Mociulski subliniază impactul profund pe care l-au avut asupra tânărului Gogol mai multe narațiuni cu caracter mistic considerate a fi fabulate în urma unor experiențe de familie: povestirea mamei despre Judecata de Apoi, cu descrierea chinurilor veşnice prin care trec păcătoşii; povestirile bunicii din partea tatălui, Tatiana Semionovna, despre scara care urcă la cer, despre „chemările" de dincolo pe care le auzea ş.a.m.d.[1] Majoritatea exegeților lui Gogol a subliniat contradicții profunde ce se resimt în opera scriitorului, „latura luminoasă şi latura întunecată", care au într-adevăr profunde rădăcini în viața acestuia şi care mai ales i-au intrigat pe cititori şi critici. Apelând la cuvintele lui Mociulski, care se constituie într-o sinteză a acestor interogații, toată lumea recunoaşte că „nu avem un Gogol unitar; ar trebui recunoscută în sfârşit natura lui contradictorie, abandonându-se orice încercare a unei sinteze conciliante"[2].

Latura sumbră a sufletului uman, marcat de necredință cînd este pus în fața unor tendații demonice cu valoare inițiatică a fost cea care i-a interesat de cele mai multe ori pe cititori. Şi pe spectatori, putem spune, pentru că aceste creații care ne interesează (ca, de altfel, şi altele, la fel de populare, ale lui Gogol) au fost ecranizate de-a lungul timpului: *Serile din cătunul de lîngă Dikanka* a fost ecranizat în 1961, iar *Vii* în 1967. În anul 2006 a fost realizată o nouă ecranizare a ultimului film, pelicula avînd titlul de *Vedima*, iar, în 2009, una cu titlul original, *Vii. Spiritul răului,* care presupune şi o continuare, *Vii. Întoarcerea*, a cărei premieră se anunță pentru februarie 2010. Interesant este că acțiunea acestuia din urmă începe în Transilvania, de demonismul specific Ucrainei legîndu-se şi mitul lui Dracula!

Popularitatea nuvelei *Vii* cu deosebire a fost dată şi de tensiunea puternică produsă de text, fiind considerată (ca, de altfel, şi ecranizarea corespunzătoare), prima manifestare a speciei *horror* în cultura rusă. Ecranizarea inițială, în regia lui K. Erşov şi G. Kropaciov, a avut la bază scenariul lui A. Ptuşko, celebru prin transpunerea cinematografică a basmelor puşkiniene (lucru care a fost considerat mai apoi de rău augur, întrucît a făcut din *Vii* un fel de basm pentru copii – apariția micilor demoni chemați de vrăjitoare în ajutor, în ultima noapte –, în pofida numeroaselor reuşite scenografice, de pionierat pentru vremea respectivă).

Nuvela lui Gogol pune în discuție cîteva subiecte mitologice foarte populare, prezența demonului atotputernic *Vii* şi veghea vrăjitoarei, malefice şi după moarte (motivul pe care l-am numit al destrigoirii).

[1] K. Mociulski, *Gogol. Soloviov. Dostoievski*, Moscova, 1995, p.8-10.
[2] *Idem*, p.26.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

1. Vii

În mitologia rusă, Vii este un stăpân al lumii morților, a cărui privire ucidea orice om şi incendia satele şi oraşele, transformîndu-le în cenuşă[1]. Privirea lui ucigătoare era acoperită de pleoape (rus. *veki*, de la care poate veni numele) şi de nişte gene/ sprâncene enorme (ucr. *vija, vijka*, bel. *veika* – geană). Dimensiunile impresionante ale genelor şi sprâncenelor trimite, fără îndoială, la vîrsta imemorială a duhului, făptură extraordinară ce face imposibilă apropierea de oamenii de rînd. În alte versiuni, era considerat un fel de judecător al morților, legat de moartea sezonieră a naturii, pe perioada iernii. Uneori era considerat cel ce le trimitea oamenilor coşmaruri nocturne, vedenii şi tot felul de năzăriri[2]. Vii este instituția demonică supremă, pe care vrăjitoarea moartă o cheamă în ajutor, cînd puterile ei se dovedesc slabe:

> „– Aduceți-l pe Vii[3]! Mergeți de-l aduceți pe Vii!", răsunară într-un târziu vorbele moartei… Şi deodată o mare linişte învălui biserica; doar în depărtare se auziră urlete de lupi şi curând după aceea, paşi grei răsunară în lăcaşul sfânt; Homa privi cu coada ochiului şi văzu că dihăniile aduc cu ele un omuleț vânjos şi greoi la mişcări, plin de sus până jos de pământ negru. Mâinile şi picioarele lui, acoperite şi ele de pământ, ieşeau la iveală aidoma unor rădăcini tari şi vânjoase. Călca greu, împiedicându-se mereu. Pleoapele lui lungi atârnau până la pământ. Homa văzu îngrozit că fața omulețului era de fier. Dihaniile îl aduseră de subsuori, până la locul unde stătea Homa. „– Ridicați-mi pleoapele: nu văd nimic!", rosti Vii cu un glas ce venea parcă de sub pământ. Şi atunci toată droaia de pocitanii se repezi să-i ridice pleoapele. „Nu te uita", îi şopti o voce lăuntrică filozofului. Dar omul nu se putu stăpâni şi… privi. „– Iată-l!!!" strigă deodată Vii, arătându-l cu degetul său de fier!… şi toate spurcăciunile, câte erau acolo, tăbărâră asupra filozofului. Acesta se prăvăli grămadă la pământ şi în aceeaşi clipă îşi dădu duhul de spaimă. Tot atunci se auzi şi cântecul cocoşului. Era al doilea; pe cel dintâi nu-l băgaseră de seamă duhurile. Speriate, se năpustiră care cum putură spre ferestre şi uşă, ca să iasă cât mai degrabă afară, dar până aici le-a fost: au rămas încremenite chiar acolo, în uşă şi în ferestre. Preotul, care venise tocmai la biserică, rămase locului când văzu o astfel de spurcare a sfântului lăcaş şi nu îndrăzni să citească într-însul slujba de îngropăciune. Şi biserica rămase pe vecii vecilor cu pocitaniile necurate împietrite în ferestre şi în uşă; în jurul ei crescu o pădure sălbatică, rădăcini, buruieni, mărăciniş, şi astăzi nimeni n-ar mai putea găsi drumul spre ea…[4]

[1] Elena Gruşko, Iuri Medvedev, *Slovar' slavjanskoj mifologii*, Nijni Novgorod, 1996, V.V. Slaşciov, *Sravnitelnaja charakteristika personažej ukrainskoj narodnoj demonologii i demonologičeskich personažej serbov, černogorcev, chorvatov, musliman*, Moscova, 1992.
[2] *Mify drevnego mira*, Sankt-Petersburg, 1995.
[3] Într-o notă, scriitorul spune: „Vii este o plăsmuire uriaşă a imaginației poporului. Acesta e numele pe care malorossienii îl dau mai-marelui spiriduşilor" (N.V. Gogol, *Vii*, în vol. *Mirgorod,* Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1966, p.181).
[4] *Idem*, p.222.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

2. Întrecerea vrăjitorilor

Cel de-al doilea motiv mitologic din nuvela lui Gogol îl reprezintă întrecerea vrăjitorilor sau, mai bine zis, al unui vrăjitor şi al unui novice care, de cele mai multe ori, se dovedeşte mai puternic decît adversarul său experimentat.

La Gogol însă seminaristul se dovedeşte a nu fi un adversar pe măsură al vrăjitoarei, care, neobținînd în prima întîlnire victoria în confruntarea directă, va fi condamnat în cele din urmă la moarte. Am putea spune că eroului i se mai o da şansă, atunci cînd e ales să o vegheze pe vrăjitoarea moartă, dar lipsa lui de credință, ezitările constante duc la înfrîngerea lui.

Vom analiza în rândurile acest motiv ce apare în nuvela care constituie una dintre puținele capodopere ale literaturii fantastice. Motivul întrecerii celor doi inițiați este anunțat chiar de la început: eroii povestirii sunt un seminarist (deci, un viitor exorcist) şi o vrăjitoare care, la această primă întâlnire are înfățișarea unei bătrâne decrepite. Spre deosebire de basmele în care apare motivul destrigoirii sub forma lecturii rituale, între cei doi eroi se stabileşte o relație confuză înainte de momentul morții vrăjitoarei. Instabilitatea emoțională a tânărului este speculată de vrăjitoare, care îl antrenează pe acesta într-un complicat joc sexual, ipostaziat de zbor (motivul inversat al „calului dracului", cf. şi în literatura română, la Caragiale):

> Filozoful voi s-o îmbrâncească cât colo, dar văzut cu uimire că mâinile-i sunt ţepene şi nici picioarele nu le mai poate mişca; îşi dădu seama îngrozit că nu-i în stare să scoată nici un sunet: vorbele i se grămădeau nerostite pe buze. Auzea doar bătăile năvalnice ale inimii lui. Apoi văzu că bătrâna se apropie de dânsul, îi aşează mâinile cruciş pe piept, îi pleacă fruntea, sare în spinarea lui cu repeziciunea unei pisici, îl loveşte cu mătura-n coastă şi… o porni în goană săltând în mers ca un cal de călărie, ducând-o pe bătrână în cârcă. Toate astea se petrecură atât de iute, încât filozoful de-abia a putut să-şi dea seama ce-i cu dânsul şi se apucă cu amândouă mâinile de genunchi, cu gândul să-şi oprească în loc picioarele. Dar spre marea lui uimire, ele se ridicau împotriva voinței lui şi făceau nişte copci mai ceva decât un armăsar caucazian. De-abia când lăsară în urmă cătunul şi în faţă li se aşternu o luncă întinsă, iar ceva mai încolo, codrul negru ca tăciunele, filozoful îşi zise: „Ehei! Păi asta-i vrăjitoare!"[1].

Descumpănirea eroului este un prilej de slăbiciune speculat de vrăjitoare. După ce încearcă să se convingă că este victima unei iluzionări a simțurilor, seminaristul, preț de o clipă (dar care i-a marcat destinul), face concesii adevăratei credințe. El obține într-adevăr victoria asupra vrăjitoarei (mai bine zis, moartea trupului ei), fără a fi vorba de un triumf în toată legea:

> Vede el oare cu adevărat astea, ori ba? Sunt aievea ori în vis? Dar acolo ce-i? E vântul ori o muzică? Un clinchet răsună, se înalță, sporeşte şi i se înfige-n suflet ca un tril

[1] *Ibidem*, p.189-190.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

> dureros de pătrunzător… „Ce-i asta?" se-ntreba Homa Brut pe când alerga nebuneşte înainte, cu ochii aţintiţi în jos. Sudoarea îi curgea şiroaie pe trup. Încerca un simţământ dulce şi drăcesc în acelaşi timp; un fel de încântare tăioasă ce-l umplea de-o spaimă chinuitoare. Adeseori i se părea că nu mai are deloc inimă, şi atunci ducea iute mâna la piept, plin de frică. Vlăguit şi descumpănit, flăcăul începu să-şi amintească toate rugăciunile pe care le ştia. Spuse în gând, unul după altul, toate descântecele împotriva duhurilor rele şi deodată simţi un fel de uşurare; pasul i se domoli din ce în ce, iar vrăjitoarea din cârca lui îşi mai slăbi strânsoarea… Iarba deasă a luncii îi atingea iar picioarele şi nu mai vedea printre firele ei nimic neobişnuit. Secera luminoasă a lunii strălucea din nou pe cer. „Stai că-ţi arăt eu ţie!" gândi filozoful Homa Brut şi începu să-şi rostească descântecele aproape cu voce tare. În cele din urmă sări cu iuţeala fulgerului de sub babă şi se urcă în spatele ei. Bătrâna o luă la goană cu paşii ei mărunţi şi fugi atât de iute încât călăreţul abia de-şi putea trage sufletul. Pământul luneca nebuneşte sub ei. Împrejurimile se vedeau limpede la lumina lunii, cu toate că era ştirbită. Văile erau netezi. Dar toate astea, din pricina iuţelii, treceau doar o clipă pe dinaintea ochilor filozofului într-o învălmăşeală neînţeleasă. Apoi flăcăul apucă de jos o scurtătură ce zăcea în drum şi începu să ciomăgească bătrâna din toate puterile. Baba slobozea răcnete sălbatice; dintru început erau pline de mânie şi ameninţări, apoi tot mai potolite, mai dulci, mai curate, până ce se stinseră aproape de tot şi se auzeau doar ca clinchetul slab al unor clopoţei de argint ce-i pătrundeau până-n suflet; deodată un gând îi trecu fără voie prin minte: să fie asta cu adevărat o bătrână? „Aoleu, nu mai pot!", rosti chiar atunci vrăjitoarea, secătuită de puteri şi se prăbuşi la pământ. Flăcăul se ridică în picioare şi o privi drept în ochi. Zorile rumene se aprindeau pe cer şi în depărtare străluceau falnic clopotniţele de aur ale bisericilor din Kiev. În faţa lui zăcea la pământ o fată nespus de frumoasă, cu părul bogat, strâns într-o coadă pe jumătate despletită şi cu gene lungi, ca nişte săgeţi. Fără să mai ştie de ea, îşi aruncase în lături braţele-i albe şi gemea înălţând spre cer ochii plini de lacrimi…[1].

Adevărata luptă dintre cei doi nu a fost însă acesta. Ea se va da mai tîrziu, abia după ce vrăjitoarea, înfrîntă în lumea umanului, îl provoacă definitiv pe tînăr, pentru a-şi confrunta puterile şi pentru a obţine răzbunarea.

3. Destrigoirea

Ultimul şi, am spune, cel mai important motiv întîlnit aici îl reprezintă destrigoirea. Pacticile apotropaice de alungare de spiritului cel rău ce pune stăpînire pe sufletului unui mort, fie el şi necurat, care cochetase încă din timpul vieţii cu forţele răului, este destul de răspîndit în mitologia slavilor de răsărit, dar la ucraineni este cel mai bine reprezentat.

[1] *Idem*, p.191-192.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

În povestea rusească *Domnița fără cap*[1], de exemplu, o fată de împărat vrăjitoare, după ce muri şi fu îngropată în biserică, fu păzită de un băiat de popă, care, trei nopți de-a rândul, citi psalmi peste coşciug. Către miezul nopții domnița ieşi din coşciug şi se repezi la băiat să-l înghită, dar nu putu pătrunde în cercul tras de dânsul. Dimineața, când veni împăratul, găsi coşciugul deschis şi pe domnița cu fața răsturnată. Aflând de cele întâmplate, el porunci să se înfigă un par de plop în pieptul fiicei sale şi să-i arunce cadavrul într-o groapă…[2].

Motivul vegherii rituale a vrăjitoarei timp de trei nopți este întâlnit şi la alte popoare (la germani, există o legendă în cronica din Nürnberg, de la 1493[3]). Am văzut, există numeroase credințe care vorbesc despre moartea grea a vrăjitorilor. Însă, se spune, dacă aceştia ajung în biserică (fie şi în timpul vieții) şi preotul apucă să facă asupra lor semnul crucii, ei îşi pierd puterea demonică[4]. În acest sens poate fi înțeleasă şi opoziția vehementă a vrăjitoarelor „moarte", depuse în biserică la lăsarea serii. De fapt, conform tradiției, fiecare înmormântare se făcea „după amiaza, şi anume iarna între două şi cinci, iar vara între două şi şapte". Aceasta deoarece „se temeau că sufletul repauzatului, pe când se află soarele în urcare, lesne ar putea să apuce pe căi răsucite şi să cadă apoi jertfă vreunui strigoi rătăcitor"[5].

Mitologia rusă a dezvoltat acest motiv al practicii de destrigoire prin intermediul lecturii rituale a Cărții Sfinte. Se apela la acest procedeu când se ştia că mortul fusese strigoi viu, adică vrăjitor, şi, prin urmare putea face mult rău semenilor şi după moarte. În unele variante, actul ritual al citirii este resimțit având o anumită nuanță punitivă: nu citeşte oricine, ci o persoană anume, hotărâtă de vrăjitor înainte de a muri. Într-un alt basm rusesc, fata-vrăjitoare i-a poruncit logodnicului să-i citească la căpătâi psaltirea, când va muri. În prima noapte, când tânărul citea, fata s-a ridicat din sicriu şi l-a lovit cu cartea. Sfătuit de un bătrân, el ia cu sine a doua seară o măsură de semințe de mac, a doua seară două măsuri de nisip pentru a da de lucru dracilor care au năpădit biserica.

Episodul descris în subcapitolul de mai sus părea încheiat, dar povestea continuă. Nu trecu mult după această confruntare cu vrăjitoarea şi se răspândi zvonul cum că fata unuia dintre sotnicii cei mai de vază, al cărui sat se afla ca la vreo cincizeci de verste de Kiev, s-a întors într-o zi de la plimbare bătută măr, încât abia de s-a mai putut târî până la casa părintească şi că se află acum pe patul de moarte; se mai zicea că dorința vădită de ea, înainte de a-şi da sufletul, a fost ca ruga din ceasul de pe urmă,

[1] A.N. Afanasiev, VI, nr. 66.
[2] Lazăr Şăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice,* Ed. Minerva, Bucureşti, 1978, p.567.
[3] Cf. N.F. Sumțov, *Paralleli k povesti N.V. Gogolja „Vij"*, „Kievskaia starina", t. XXXVI, 1892.
[4] S.A. Tokarev (red.), *Mify narodov mira. Encicklopedija,* I, 1991-1992, p.196.
[5] Simion Florea Marian, *Înmormîntarea la români. Studiu etnografic,* Ed. Grai şi suflet – Fundația culturală română, Bucureşti, 1995, p. 163.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

precum şi toate moliftele vreme de trei zile după obştescul ei sfârşit să fie citite de unul dintre bursacii din Kiev, pe nume Homa Brut.

Şi acum se desfăşoară episodul care ne interesează, cel al vegherii rituale. În momentul solicitării sale, eroul nu avea idee cine era mortul pe care trebuia să-l păzească. În clipa când a ajuns în satul cu pricina şi a fost introdus în biserică pentru a face cunoştinţă cu locul exorcizării, a recunoscut-o în răposată pe vrăjitoarea cu care făcuse „zborul" magic. Şi momentul este crucial în desfăşurarea ulterioară a evenimentelor, deoarece constituie un nou pas în decăderea morală a personajului; cea de-a doua ezitare este mai puternică decât prima „concesie" pe care i-a făcut-o vrăjitoarei în timpul zborului, deoarece din acest moment el nu se mai poate apăra nici pe sine, nemaifiind vorba de apărarea/exorcizarea sufletului vrăjitoarei, fiind incapabil de a conştientiza pericolul ce-l pândea:

> – De ce m-aş teme? rosti el. Un om viu n-are cum să pătrundă încoace; cât despre morţi sau strigoi, cunosc eu nişte rugăciuni pe care dacă le rostesc, n-or să mă atingă nici măcar cu un deget. Nu-i nimic! mai zise el o dată şi dădu cu nepăsare din mână. Acum să citim!
> Când trecu pe lângă strană, văzu câteva legături de lumânări.
> – Asta-i bine, gândi filozoful: o să le aprind prin toată biserica de o să fie lumină ca ziua. Păcat numai că nu-i chip să fumezi o pipă în lăcaşul domnului! Şi zicând aşa, se apucă să lipească lumânările de ceară pe toate ieşiturile, pe analoghion şi în faţa icoanelor, fără să le cruţe câtuşi de puţin şi curând toată biserica se umplu de lumină. Numai sus, lângă boltă, întunericul se înteţi şi mai tare, şi chipurile întunecate ale sfinţilor priveau acum şi mai aspru din ramele lor străvechi, cioplite, pe care mai luceau încă ici-colo urme de poleială. Apoi filozoful se apropie de coşciug, privi cu sfială chipul moartei şi… Tresări închizând ochii: atât de strălucitoare şi înspăimântătoare totodată era frumuseţea ei[1].

Ispitirea treptată la care este supus eroul marchează gradarea decăderii lui, care este exprimată şi, în plan psihologic, de instaurarea puternicului sentiment de teamă, care se transformă treptat în groază:

> Homa îşi întoarse privirile în altă parte şi dădu să se depărteze, dar, îmboldit de o dorinţă ciudată, potrivnică voinţei lui, o dorinţă dintre acelea care nu-l slăbesc pe om mai cu seamă când e cuprins de teamă, nu se mai putu împotrivi şi mai privi o dată, înainte de plecare, se înfioră din nou, şi o mai privi iar… Într-adevăr: frumuseţea prea strălucitoare a moartei părea înspăimântătoare… Poate dacă chipul ei ar fi fost urât, el n-ar fi semănat în sufletul omului o teamă atât de grozavă. Dar trăsăturile ei n-aveau nimic şters, tulbure sau mort. Nu! Ele trăiau şi filozofului i se părea că fata îl priveşte cu ochii ei închişi. I se păru chiar că de sub geana ochiului drept i se rostogoleşte o lacrimă, dar de cum se prelinse pe obraz, văzu limpede că este o picătură de sânge. Atunci se depărtă grăbit înspre strană, deschise cartea şi ca să se îmbărbăteze şi mai mult, începu

[1] Citatele care se dau în continuare sînt din Gogol, *op.cit.*, p.210-222.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

să citească tare, cu o voce cât se poate de răsunătoare, ce înfioră pereții de lemn ai bisericii, de mult tăcuți şi surzi… Glasul lui gros şi plin cădea singuratic, fără răsunet în liniştea moartă, şi părea străin până şi cititorului. „De ce m-aş teme? îşi spunea filozoful, citind întruna. Că doar n-o să se scoale din coşciugul ei de teama cuvântului domnului. Las' să zacă liniştită! Ş-apoi ce fel de cazac aş mai fi şi eu dacă m-aş lăsa copleşit de spaimă!". Cu toate astea, de câte ori întorcea câte o pagină, trăgea cu coada ochiului spre coşciug şi un glas tainic îi şoptea la ureche: „Uite-acuşi, acuşi o să se scoale! Acuşi o să se ridice! Acuşi o să se arate din racla ei!". Coşciugul însă rămânea nemişcat. Doamne, de s-ar auzi măcar un zgomot, un foşnet de ființă vie, un țârâit de greier într-un colț… Arareori fâşâia slab o lumânare îndepărtată sau plescăia surd câte o picătură de ceară, căzută de sus, pe podea. „Ce-ar fi să se ridice?" Şi moarta îşi înălța puțin capul… Filozoful îi aruncă o căutătură înnebunită de groază şi se frecă la ochi. Dar fata parcă nici nu mai era culcată, ci şedea în racla ei!… Omul îşi întoarse o clipă privirile aiurea, dar şi le aținti din nou asupra coşciugului. Moarta se sculase şi mergea acum prin biserică cu ochii închişi, desfăcându-şi într-una brațele de parcă ar fi vrut să prindă pe cineva în strânsoarea lor.

Fragmentul este memorabil şi prin complexitatea descrierii contactului cu mortul ce revine la viață. Eroul este într-un fel un complice al vrăjitoarei moarte, care o poate ajuta să-şi perpetueze puterea. De ce nu, poate că el a fost ales de aceasta pentru a-i transmite puterile nefaste, din cauza înclinării pe care seminaristul a avut-o către personajul demonic. Să nu uităm, totuşi, că într-un acces de groază, tânărul seminarist a omorât-o totuşi pe vrăjitoare, şi veghea rituală a fost pentru aceasta doar un prilej de răzbunare pe criminal. Deosebit de interesantă este aici cecitatea, ca element definitoriu în reprezentarea morților:

Se îndrepta spre el! Cuprins de spaimă, filozoful trase în jurul său un cerc. Apoi începu să citească rugăciuni, cu multă greutate, şi să rostească descântece învățate de la un călugăr care în toată viața lui avusese de-a face cu vrăjitoare şi duhuri necurate. Moarta se opri chiar la marginea cercului, dar se vedea bine că nu are putere să păşească dincolo de marginea ceea; acum era vânătă la față, ca orice om mort de câteva zile. Homa nu îndrăznea s-o privească. Era îngrozitoare la vedere…

Deodată moarta începu să clănțăne din dinți şi îşi căscă ochii stinşi. Dar nu zări nimic şi atunci, cuprinsă de o mânie oarbă, care se zugrăvi pe fața ei tremurătoare, se întoarse în altă parte şi desfăcându-şi iar brațele, cuprinse cu ele fiecare stâlp al bisericii, fiecare ieşitură, nădăjduind să-l prindă pe Homa. În cele din urmă se opri locului, amenință cu degetul şi se culcă înapoi în coşciugul ei.

Dar filozoful nu-şi putea veni în fire şi arunca priviri pline de spaimă spre lăcaşul îngust al strigoaicei. Deodată, coşciugul se clinti din loc şi porni să zboare, şuierând prin toată biserica, spintecând văzduhul în toate părțile. Homa îl vedea aproape deasupra capului său, dar, în acelaşi timp, îşi dădea seama că nu poate atinge locul încercuit şi rostea cu şi mai mult foc descântecele. Coşciugul se trânti apoi cu zgomot în mijlocul bisericii şi rămase nemişcat. Trupul neînsuflețit al fetei se ivi iar dintr-însul, vânăt-verde. Dar în

BDD-A24203 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

> aceeaşi clipă răsună în departare cântatul cocoşului şi moarta se lăsă iar în sicriu şi prăbuşi capacul deasupra ei…

Practicile apotropaice utilizate de tânăr, şi care, în condiţiile performării lor pe fondul credinţei în efectul pozitiv al lor, sunt în primul rând tragerea cercului magic (al cărui efect benefic este subliniat în ambele atacuri ale vrăjitoarei), descântecele şi cititul ritual. Dar nici una dintre ele nu este suficientă pentru a bloca descărcarea negativă de putere a vrăjitoarei, şi numai cântatul cocoşilor este cel care pune capăt reprizei de teroare. În seara următoare seminaristul îşi face mai mult curaj, continuând să creadă, pentru a treia oară, că este victima unei iluzionări. Lipsa credinţei la un apărător tradiţional al acesteia (în calitate de viitor preot) este sancţionată drastic:

> – Ei, minunăţia asta n-o să mă mai minuneze şi-n seara asta, rosti dânsul cu voce tare. Prima oară, nu zic, m-am speriat!… Aşa e, zău! Numai prima oară te cam bagă-n sperieţi una ca asta! Pe urmă însă nu te mai temi! Nu te mai temi de loc!
> Apoi se urcă repede în strană, trase în jurul lui un cerc, rosti câteva descântece şi porni să citească cu glas tare, hotărât să nu-şi mai înalţe privirile de pe carte şi să nu ia nimic în seamă. Citi aşa vreme cam de un ceas şi simţi că-l răzbeşte oboseala şi-l podideşte şi tusea. Atunci scoase din buzunar punga cu tutun (este vorba de un gest de impietate, de profanare a lăcaşului Domnului, care a fost intenţionat şi în prima seară, care este o marcă a ispitei la care era supus eroul – n. n. A.O.), dar, înainte de a duce praful la nas, aruncă o căutătură sfioasă înspre sicriu. Şi deodată inima i se opri de a mai bate!
> Moarta sătea acolo, în faţa lui, chiar pe marginea cercului şi-l privea ţintă cu ochii ei stinşi, înverziţi. Bursacul se cutremură şi un fior de gheaţă îi străbătu mădularele. Îşi plecă repede privirile asupra cărţii sfinte şi începu iar să citească rugăciuni şi descântece, mai tare ca înainte, dar auzi limpede cum moarta clănţăne din dinţi şi îşi desface braţele căutând să-l apuce în strânsoarea lor. Atunci privi sfios cu coada ochiului şi văzu că strigoiul nu-l poate ajunge pe locul unde stătea el; pesemne că nu putea să-l zărească… Deodată, moarta scoase un fel de mârâit înnăbuşit şi porni apoi să rostească vorbe înspăimântătoare, cu buzele ei lipsite de viaţă; şi vorbele acelea bolboroseau hârâit, ca smoala care dă în clocot. Ce voiau să zică – asta nu ştia s-o tălmăcească, dar simţea în ele ceva plin de groază. Şi filozoful înnebunit de spaimă înţelese că rosteşte descântece.

În acest moment se produce o a doua secvenţă a întrecerii puterilor celor doi protagonişti. Credinţa seminaristului este pusă şi mai mult la încercare, şi înverşunarea cu care îşi rosteşte descântecele nu are sorţi de izbândă decât în contextul vestirii zorilor de către cântatul cocoşilor:

> De pe urma vorbelor ei, un suflu de vânt se stârni în biserică şi se auzi un foşnet de aripi fără număr… Aripi nevăzute izbeau geamurile bisericii şi cercevelele lor de fier, gheare puternice scrijeleau fierul cu scârţâitul pătrunzător… Părea că o putere nemăsurată căuta

BDD-A24203 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)

> să spargă uşa şi să dea năvală înăuntru. Inima filozofului bătea să se spargă. Cu ochii închişi şi pleoapele strânse tare, rostea fără să se oprească descântece şi rugăciuni. În cele din urmă se auzi un şuierat în departare: era cântecul cocoşului din sat. Omul se opri din citit, sleit de puteri şi îşi mai trase sufletul…

După primele două confruntări se putea observa că şansele tânărului erau minime (salvarea îi venise din afară; fără să mai punem la socoteală augmentarea groazei, al cărei semn exterior era părul care-i albise). Noaptea a treia era, evident, hotărâtoare, şi sosirea ei era însoţită de semne prevestitoare ale descărcării de forţe nefaste asupra localităţii respective: „… Noaptea era de spaimă: în depărtare urlau lupii adunaţi în haită şi până şi lătratul câinilor avea ceva înspăimântător. «– Parcă n-ar fi un lup, ci altceva…»”. Întâlnirea finală reprezintă o culminare a furiei vrăjitoarei şi a neputinţei seminaristului de a ţine piept alaiului demonic:

> Dar deodată… în liniştea bisericii…, capacul de fier al coşciugului plesni cu zgomot şi moarta se ridică! Arăta şi mai înspăimântător decât prima oară. Dinţii îi clănţăneau cu putere, buzele începură să i se schimonosească şi descântece înfricoşătoare porniră o dată cu ţipete neomeneşti… Un vârtej nebun se stârni în biserică. Icoanele se prăbuşiră la pământ şi geamurile sparte căzură jos în mii de ţăndări. Apoi uşa ieşi din ţâţâni şi o mulţime fără număr de pocitanii înfiorătoare năvăliră în lăcaşul domnului. Fâlfâitul înfiorător al aripilor lor şi scrijelitul ghearelor umplu toată biserica. Hoarda asta zbura şi cotrobăia pretutindeni, căutându-l pe filozof. Până şi cel de pe urmă abur de băutură se risipi din capul lui Homa. Îşi făcu cruce şi spunea rugăciuni la întâmplare. Dar în acelaşi timp auzea cum se frământă în jurul lui necuratul, mai mai să-l atingă cu capetele aripilor şi ale cozilor sale scârboase. De privit, n-avea îndrăzneală să privească pocitaniile; vedea numai o arătare uriaşă, de-a lungul unui perete întreg, cu părul încâlcit care o acoperea ca o pădure; prin pânza de păr sticleau doi ochi îngrozitori de sub sprâncenele ridicate puţin în sus. Deasupra dihaniei, în aer, se ţinea ceva ca o băşică uriaşă cu mii de cleşti şi ace de scorpion, răsfirate în toate părţile. Bucăţi de pământ negru atârnau de cleşti şi toate astea către ţintă spre el, bâjbâiau după el, dar nu puteau să-l vadă, înconjurat cum era de cercul lui magic.

În final, lipsa de fermitate a credinţei, alături de încălcarea preceptelor esenţiale impuse de tradiţie (seminaristul a nesocotit până şi glasul ce-l avertiza să nu se uite la arătările ce-l agresau; să nu uităm că răspunsul la provocările demonilor, fie că erau auditive sau vizuale, era o condiţie indispensabilă ce trebuia îndeplinită în timpul veghei rituale, dar şi, în general, în timpul întâlnirii cu demonii) i-au adus eroului un sfârşit tragic. Şi, ca să încheiem cu cuvintele pe care le rostea în finalul povestirii unul din personaje, „eu ştiu de ce a murit: pentru că i-a fost teamă. De nu s-ar fi speriat, vrăjitoarea n-ar fi putut să-i vie de hac”.

BDD-A24203 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:34 UTC)